

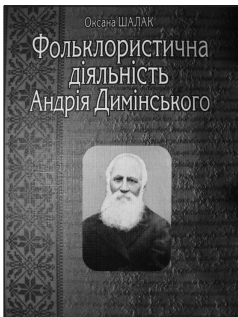
Другу групу стрілецьких пісень, власне «народних» про січових стрільців, проаналізовано у четвертому розділі книги (С. 194–249). Тематичну їхню специфіку зумовлює військово-політична ситуація Першої світової війни, а від «авторських» відрізняє її анонімність творців, і спосіб творення тексту – на основі народної пісні, і народнопісенна жанрова структура.

Виокремлено три етапи у діяхронії стрілецького фольклоротворчого процесу: власне стрілецький, що зумовив появу явища і його закріплення у творчій індивідуальній і колективній свідомості; повстанський – під час якого з'явилися повстанські версії стрілецької пісні в жанрових модифікаціях маршової, тюремної. Справедливо підкреслено виняткову роль стрілецької пісенності у формуванні нової української духовності у період резистансу, а також базисну функцію у формуванні «естетичної концепції зображення нового етапу національно-визвольної боротьби ХХ ст.» (С. 225). Пострадянський етап фольклоротворчого процесу над стрілецькими піснями означено як такий, що легалізує явище, звільняючи від тиску політичних факторів попередніх періодів, однак загрожує йому «небезпекою підміни значущості національної святковості її зовнішньою атрибутикою» (С. 257), посиленням тиском субкультури, космополітичних тенденцій.

Дослідження супроводжує рідкісний фотоматеріал, бібліографія, що складає майже п'ятсот позицій, також містить маловідомі та незнані архівні, рукописні знахідки. У ній акумульовано величезний заряд наукового і патріотичного ентузіазму авторки.

Представивши громадськості величезний творчий потенціал стрілецької пісенності як окремого національного естетичного феномена, О. Кузьменко власним дослідженням дає надію, що енергія національного світотворення, акумульована у стрілецькій пісні, матиме продовження у майбутньому. Присвята книги власним дітям – Макарові, Марії та Євстахію, «щоб берегли і примножували «тую стрілецьку славу...» – переконує у реальності надії.

Ірина ЯРЕМЧУК

Увага до історії науки

Іваннікова Л. Фольклористика Півдня України: сторінки історії. – Запоріжжя, 2008. – 292 с.

Шалак О. Фольклористична діяльність Андрія Димінського. – К.: «Освіта України», 2009. – 198 с.

За останній час співробітники Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. Максима Рильського НАН України Людмила Іваннікова й Оксана Шалак поповнили наукову скарбницю фольклористичної науки двома ґрунтовними виданнями, що присвячені історії дослідження української усної народної творчості. Обидві монографії мають спільну рису, а саме висвітлюють маловідомі сторінки історії фольклорознавчих студій¹.

Монографія Л. Іваннікової вводить у науковий дискурс постаті як добре знані, так і маловідомі. Мова йде про такі імена: І. Срезневський, архієпископ Гавриїл, А. Скальковський, О. Афанасєв-Чужбинський, Г. Залобовський, Г. Надхін, І. Манжура, Я. Новицький, Д. Яворницький, В. Ястребов, О. Маркевич, П. Ніщинський, М. Аркас, А. Грабенко-Конощенко, Дніпрова Чайка, С. Тобілевич, М. Комаров, В. Бабенко, Т. Романченко, М. Сергієв, В. Білий. Авторка також проаналізувала значення регіональних періодичних видань в історії вивчення фольклористики Півдня України, які стали у той час дзеркалом наукового життя краю. Там побачили світ зразки фольклору, замітки на етнографічну тематику, рецензії та відгуки, бібліографічні огляди, статті про збирачів та дослідників. Ці публікації мали стимулюючу, організаційну роль для місцевої інтелігенції, яка із задоволенням здійснювала польові дослідження і надсилала зібраний матеріал до редакцій газет і журналів. Тут упер-

¹ Раніше благородна справа пошанування наших попередників у відділі фольклористики була втілена у колективній монографії: Дослідники українського фольклору: невідоме та маловідоме. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2008. – 384 с.

ше оприлюднено праці І. Манжури, В. Ястребова, Й. Олійникова, Я. Новицького; згодом вони виходили окремими виданнями.

Історія дослідження усної народної творчості Півдня України розпочинається збиранням і публікацією фольклорно-етнографічного матеріалу вже з кінця XVII ст., але розвиток її в різних частинах регіону відбувався нерівномірно. Найпривабливішою була Запорозька земля – територія, на якій зосереджувалось славне минуле українського козацтва, звідки козацький фольклор поширився майже в усі куточки України.

Процес фольклористичного дослідження регіону мав свої характерні особливості, й насамперед ту, що за збирання і вивчення фольклору Півдня України взяли першими історики, переважно ті, хто досліджував територію Запорожжя.

Дослідниця пропонує таку періодизацію дослідження фольклору Півдня України: 1. Початок досліджень (30–40-і роки XIX ст.); 2. Накопичення фольклорного матеріалу та перехід до його наукового осмислення (50–70-і роки XIX ст.); 3. Період фундаментальних монографічних досліджень краю, видатних постатей і збірників (кінець XIX – поч. XX ст.). Найбільш плідним був останній етап, коли збирання і публікування фольклорно-етнографічного матеріалу стало частиною життя багатьох освічених людей краю – чи то був науковець, письменник, учитель, священнослужитель, культурно-громадський діяч, краєзнавець чи актор, композитор.

Матеріал книги «Фольклористика Півдня України: сторінки історії» дає підстави стверджувати, що її автор Л. Іваннікова досягла заявленої мети «висвітлити процес розвитку фольклористики на Півдні України (зокрема на колишній Катеринославщині) за період XIX – поч. XX ст., розкрити причини його нерівномірності і проблеми, пов'язані зі збиранням та дослідженням українського фольклору в цьому регіоні». На жаль, мабуть, із технічних причин, у книзі не вміщено згаданого у вступі алфавітного покажчика. Проте подано бібліографію праць про фольклористику Півдня України, куди увійшли публікації першоджерельного матеріалу та пізніші його дослідження (857 джерел) і яка охоплює період із кінця XVIII до початку XIX ст. Це надзвичайно цінний матеріал, який можна сміливо назвати довідником з історії фольклористики Півдня України.

У роботі О. Шалак висвітлено життєвий шлях і збирацьку спадщину дійсного члена Російського географічного товариства фольклориста Андрія Івановича Димінського (1829–1905), якому 1862 р. рада Російського географічного товариства присудила бронзову медаль за численні записи зразків усної народної творчості (насамперед казок, пісень, прислів'їв і загадок). Авторка осмислила його місце і значення в історії української фольклористичної науки, розглянула принципи записування збирача в контексті формування і становлення тогочасних наукових засад, а також зв'язків із польською та російською науковою думкою в цій галузі.

За життя фольклорист майже не бачив записів, надрукованих під своїм іменем: їх подавали анонімно чи як такі, що належать іншим. Більшість із них досі залишаються неопублікованими. Це фольклорно-етнографічні матеріали, зокрема нариси: «Побут селян Кам'янецького і Проскурівського повіту Подільської губернії 1864 р.», «Про торгівлю свіжою і сухою рибою та залізом у Проскурівському повіті», «Про торгівлю хлібом і худобою в Проскурівському повіті». До них також належать п'ять зошитів казок, які зібрані в Ушицькому, Проскурівському повіті й не увійшли до славнозвісних «Казок та оповідань...», близько 3000 пісень, що належать (разом із піснями, зібраними З. Доленгою-Ходаковським) до давніх і – тим дуже цінних – записів пісенного фольклору на Поділлі. Рецензована книга О. Шалак «Фольклористична діяльність Андрія Димінського» – данина подвижницькій праці видатного подільського фольклориста, перший етап у дослідженні його збирацької спадщини. Майбутнє вивчення фольклорних та етнографічних записів цього вченого полягає в широкому аналізі матеріалу, пошуку досі не віднайдених рукописів збирача та їх опублікуванні.

Сильними сторонами рецензованих монографій Л. Іваннікової та О. Шалак є залучення широкого архівного матеріалу із Наукових архівних фондів рукописів та фонозаписів ІМФЕ й Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ці роботи стануть у пригоді майбутнім дослідникам історії фольклористики, викладачам, усім, хто цікавиться народною культурою.